Arhimandrit

Emilianos Simonopetritul

DESPRE RUGĂCIUNE

TÂLCUIRE LA AVVA EVAGRIE

EDITURA
SF.
NECTARIE

TÂLCUIRI LA FILOCALIE

6

AVVA EVAGRIE

ARHIM. EMILIANOS
SIMONOPETRITUL

DESPRE RUGĂCIUNE

TÂLCUIRE LA

AVVA EVAGRIE

Traducere din limba greacă și
Cuvânt introductiv de
Ierom. Agapie (Corbu)

Traducătorul și Editura *Sfântul Nectarie* mulțumesc din inimă
PREACUVIOASEI MAICI NICODIMI,
Starețа Sfintei Mănăstiri *Bunavestire* din Ormylia Halkidicii,
pentru dragostea cu care ne-a încredințat
spre traducere și tipărire
volumul de față.

Traducere după: ΑΡΧΙΜ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΟΥ, ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΣΤΟΝ ΟΣΙΟ ΝΕΙΛΟ ΤΟΝ ΑΣΚΗΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ, ΙΝΔΙΚΤΟΣ, 2015.

Concepție grafică: Baroque Books & Arts®

Imagine coperta 1: Mănăstirea *Bunavestire* din Ormylia (detaliu) - grafică Armand Grosu (fundal); chip de cuvios (detaliu) - iconar Mihai Neaga;

flaps 1: Mănăstirea *Bunavestire* din Ormylia - grafică Armand Grosu.

flaps 4: Arhim. Emilianos Simonopetritul (foto © IKO), Mănăstirea *Bunavestire* din Ormylia - grafică Armand Grosu.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
EMILIANOS SIMONOPETRITUL, arhimandrit
Despre rugăciune : tâlcuire la Capetele despre rugăciune ale Avvei Evagrie / Arhimandrit Emilianos Simonopetritul ; trad. din lb. greacă și cuvânt introductiv de Ierom. Agapie (Corbu). - Arad : Editura Sfântul Nectarie, 2018
ISBN 978-606-8840-07-9
I. Agapie, ieromonah (trad. ; pref.)
28

CUVÂNTUL TRADUCĂTORULUI

O scriere antică depre rugăciune și tâlcuirea ei modernă

În anul 1975, tânăra obște de monahi a Părintelui Emilianos – el însuși având pe atunci 40 de ani – împlinea, pe 25 noiembrie, doi ani de la așezarea sa în Sfânta Mănăstire Athonită Simonos Petras, în timp ce obștea sa de maici împlinea, pe 5 iulie, primul an de la așezarea sa în Ormylia. Celor două obști proaspăt formate Părintele le punea înainte și le tâlcuia, acum, la începutul vieții lor monahale, un text filocalic de mare densitate teologică și de înaltă altitudine duhovnicească, în care sunt prezentate și analizate, în limbajul, uneori ermetic, al secolului al IV-lea, teme extrem de diverse, legate de formele pe care le poate lua rugăciunea, de la cele trupești și până la expresia ei cea mai înaltă, „în Duh și Adevăr". După cum cititorul și-a dat deja seama, era vorba de *Capetele despre rugăciune* ale Avvei Evagrie Ponticul (†399), text filocalic cuprinzând 153 de scurte sentințe despre rugăciune, înșiruite fără un plan prestabilit, dar acoperind tot parcursul duhovnicesc al rugătorului, care începe de la făptuire și ajunge până la contemplația duhovnicească a Sfintei Treimi.

Înălțimile rugăciunii despre care scrie Avva Evagrie sunt accesibile, desigur, „celor tari", dar iată că Gheronda Emilianos le

oferă, fără ezitare, „celor slabi“, începătorilor și novicilor, tinerelor și tinerilor veniți sub povățuirea sa. Am fi, poate, tentați să ne mirăm de îndrăzneala Starețului, dacă nu chiar ispitiți de gândul unei lipse de „discernământ“ și de adecvare a discursului la măsurile auditoriului. Dar oare Iisus nu le spunea ucenicilor, unii foarte tineri, încă de la început: „Fiți voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru cel ceresc desăvârșit este!“ (Mt. 5, 48)? Atenția pe care o arată Domnul pentru formarea unei viziuni de ansamblu asupra întregii vieți duhovnicești, asupra dinamicii sufletești, în răstimpul lăsat omului de Dumnezeu să-l petreacă pe pământ, răzbate din întreaga Sfântă Scriptură. De exemplu, în *Epistolele* Sfântului Petru, descoperim un apostol grijuliu ca ucenicii să-și construiască o înțelegere largă a noii lor vieți creștine, care să includă atât „momentul Alfa“, adică preştiința lui Dumnezeu și sfatul Lui mai dinainte de crearea lumii (1 Ptr. 1, 2), cât și „momentul Omega“ – sfârșitul *acestei* lumi și începutul celei așteptate cu o „nădejde vie“ (1 Ptr. 1, 3-4), a „cerului nou și a pământului nou“ (2 Ptr. 3, 13). Urmând aceluiași mod de povățuire, de nobilă descendență biblică și ilustrat de nenumărate alte exemple patristice mai vechi sau mai noi, Părintele Emilianos îi îndeamnă pe cei care au trudit „toată noaptea“ priveghind, dar „n-au prins nimic“ în mrejele rugăciunii, să „mâne la adânc“ (Lc. 5, 4), să intre în apele adânci ale rugăciunii minţii fără temeri, fără complexe, fără zăboviri și, mai ales, fără pretinsa smerenie că așa ceva e doar pentru cei „sporiţi“, și să învețe din însăși practicarea rugăciunii lui Iisus să-L lase pe Dumnezeu să le umple sufletele cu El Însuși, cu acea bucurie după care tânjiseră în toți anii de peregrinare premergători așezării lor în noile vetre monahale.

Acestea fiind condițiile și destinatarii de odinioară ai tâlcuirii editate acum, nu va mai trebui să mire pe nimeni caracterul „compozit“ al povățuirilor Părintelui Emilianos. În același paragraf cititorul va putea găsi îndemnuri mângâietoare de neîncetată reluare a rostirii rugăciunii lui Iisus, pentru cei care – din neputință omenească, din lipsă de obișnuință, din grija slujirilor – o uită, unite cu înalta făgăduință că, făcând acest efort „mai cu seamă noaptea, vor vedea aurora Duhului înlăuntrul lor“[1]. Da, uitucul, neștiutorul, lipsitul de experiență, cel prins în grijile slujirilor sale mănăstirești, poate deveni „peste noapte“ văzătorul de Dumnezeu despre care scrie Avva Evagrie! Ajunge să aibă râvna luminată de povățuitorul său, bine temperată și dozată, astfel încât să-și descopere lăuntric propria cale spre Dumnezeu, potrivit cu dispoziția, cu rezistența și cu lupta pe care e dispus și înțelege să o ducă. Prin urmare, fiecare dintre ucenicii Părintelui Emilianos și, odată cu ei, și fiecare cititor în parte, e îndemnat să cunoască diferitele feluri ale rugăciunii, pentru ca Sfântul Duh să le-o poată insufla, când vremea este potrivită, pe cea mistică, pe cea adevărată, pe cea văzătoare. „Trebuie să studiezi obiectul științei tale, iar pentru noi obiectul este nepătimirea, îndumnezeirea, teologia, părtășia cu Dumnezeu“, spunea Părintele cu altă ocazie[2]. Nu e vorba, așadar, de o cunoaștere școlărească, pur intelectuală, de un exercițiu spiritual filosofic, ci de cunoașterea intim legată de viața în Duhul, câștigată printr-un studiu unit cu făptuirea, cu ascultarea, cu pocăința,

---

[1] Arhim. Emilianos Simonopetritul, *Despre rugăciune. Tâlcuire la Avva Evagrie*, ediția de față, p. 110.

[2] Arhim. Emilianos Simonopetritul, *Cuvinte ascetice. Tâlcuiri la Avva Isaia*, trad. de ierom. Agapie Corbu, Ed. Sf. Nectarie, Arad, 2010[2], p. 351.

cu Liturghia, cu dragostea frățească – asupra căreia Gheronda revine „iarăși și de multe ori" –, toate împreună formând premisa necesară înaintării și criteriul ei. Tocmai pentru că „noi, oamenii, suntem atât de învârtoșați, de răvășiți, și uităm atât de repede iubirea lui Dumnezeu, El ne vorbește în toate felurile cu putință. Bate aici, bate acolo, bate dincolo"[3], în așteptarea hotărârii noastre de a-I deschide și de a-L urma.

Dar, pe lângă cele spuse până acum despre tâlcuire și tâlcuitor, se impune să spunem câteva lucruri și despre textul tâlcuit și despre autorul lui. Ucenic al Părinților Capadocieni, iar în pustie, al celor doi sfinți Macarie, Alexandrinul și Egipteanul, Avva Evagrie a adormit, după ce primise Sfintele Taine, la Praznicul Teofaniei din anul 399, răspândind nimbul sfințeniei. Nimeni nu bănuia atunci că în jurul celui care a fost repede considerat un reper al teologiei duhovnicești și filocalice se va isca, la peste un secol de la adormirea sa, „discuție nu puțină" (F. A. 15, 2), generatoare a unor polarizări și răstălmăciri anacronice privind scrierile sale și a unei neîncrederi difuze în integritatea ortodoxiei sale. Cititorul nostru va întâlni, chiar la începutul tâlcuirii Părintelui Emilianos, un ecou al acestei stări de lucruri într-o observație cu multiple semnificații, care, fără lămuriri suplimentare, ori va fi trecută cu vederea, ori va fi înțeleasă greșit. Ni se spune, schematic, că scrierea *Despre rugăciune* s-a transmis sub numele Sfântului Nil, dar că ea aparține, probabil, Avvei Evagrie și că ar fi fost o mare pierdere pentru noi lipsa scrierilor lui.

Simțământul însemnătății scrierilor evagriene nu e o noutate a Părintelui Emilianos, ci este la fel de vechi ca scrierile însele. Altfel, de ce am avea astăzi un număr atât de mare

[3] Arhim. Emilianos Simonopetritul, ediția de față, p. 89.

de manuscrise în care au fost copiate și transmise (doar *Scara* Sfântului Ioan și *Capetele despre dragoste* ale Sfântului Maxim mai ating o asemenea răspândire), de traduceri, unele foarte timpurii (reținem doar: secolul V în siriacă, secolul VI în armeană), și de citări directe sau de împrumuturi mai puțin mărturisite? Pe această linie de recunoaștere a valorii operei evagriene se află și inițiativa salutară a unor monahi luminați – la care face trimitere Gheronda – de a-i copia scrierile, punându-le sub numele de împrumut al Sfântului Nil, stratagemă impusă de complicatul context politic, bisericesc și ereziologic al secolului al VI-lea bizantin, când numele lui Evagrie a început să fie folosit de un grup de eretici palestinieni, așa-zis „origeniști", pentru a conferi autoritate propriilor rătăciri. În vâltoarea și nebuloasa aceluiași scandal doctrinar, numele i-a fost apoi lesne asociat cu anatematismele Sinodului al V-lea Ecumenic (anul 553) împotriva lui Origen, deși Evagrie nu apare menționat nicăieri în actele acestui sinod. Totuși, zvonul difuz, informaţia neverificată, bârfa bisericească, calomniile și, mai ales, *invidia clericalis* au creat, în scurt timp, o altă schemă de „exegeză" biografică decât cea a vechii tradiții monahale, care a început să se perpetueze paralel cu ea. Din perspectiva unei înțelegeri duhovnicești a istoriei, această schemă, croită în culisele imperiale și însăilată, peste secole, în cabinete universitare, punea în act amenințările pe care diavolul le profera la adresa lui Evagrie în timpul vieții sale: „Te voi face de ocară și de batjocură între toți monahii, pentru că ai cercetat și ai dezvăluit toate felurile gândurilor întinate!"[4] Așa se face că Avva Evagrie a ajuns, cum scria Patriarhul Iustin Moisescu, să fie considerat „uneori printre cei

[4] Evagrie, *Antireticul* IV, 25.

mai periculoși eretici, iar alteori să fie trecut în numărul sfinților“[5]. Iată de ce, începând cu secolul al VI-lea, manuscrisele bizantine și cele derivate din ele menționează ca autor al multor scrieri evagriene pe Sfântul Nil, tot așa apărând și în *Filocalia* Sfântului Nicodim Aghioritul și în toate reeditările *Filocaliei* grecești[6]. După această variantă textuală a realizat Părintele Emilianos tâlcuirea de față, și de aceea originalul comentariului se referă mereu la Sfântul Nil. La noi, întrucât Părintele Stăniloae a tradus, în *Filocalie*, *Capetele despre rugăciune* sub numele adevăratului său autor, acest minunat text e cunoscut în spațiul românesc, ca de altfel în tot restul lumii, sub numele adevăratului său autor[7]. Acesta este și motivul pentru care în prezenta versiune a tâlcuirii Părintelui Emilianos am înlocuit tacit numele Sfântului Nil cu cel al Avvei Evagrie, soluție propusă chiar de Preacuviosul Părinte Elisei, egumenul Sfintei Mănăstiri Simonos Petras.

Precum cititorul poate vedea deja din cele spuse, tâlcuirea de față este situată în descendența unei vechi tradiții monahale de citire, adâncită prin făptuire, a scrierilor evagriene – niciodată întreruptă în istorie –, iar această linie

---

[5] Patriarhul Iustin Moisescu, *Evagrie din Pont*, Ed. Episcopia Argeșului și Muscelului/Anastasia, 2003, p. 159.

[6] Recent, Sfântul Sinod al Bisericii Greciei a editat *Capetele despre rugăciune* sub numele lui Evagrie Ponticul în coll. *ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ*, vol. 79, Atena, 2000, pp. 99-126.

[7] Opțiunea se baza pe concluziile studiului epocal al savantului iezuit Irenée Hausherr: «Le Traité de l'Oraison d'Évagre le Pontique (Pseudo-Nil)» (*Revue d'Ascétique et de Mystique* 15, 1934, pp. 7-71), care a demonstrat definitiv că scrierea aparține Avvei Evagrie Ponticul, ceea ce a dus, de atunci, la acceptarea necondiționată a paternității evagriene a *Capetelor despre rugăciune*.

foarte clară de receptare și de interpretare a operei monahului pontic este ilustrată de autori vechi și noi precum: Sfântul Ioan Casian, Sfântul Diadoh al Foticeii, Sfântul Marcu Ascetul, Sfântul Isaac Sirul și, în general, toți autorii duhovnicești sirieni, Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Grigorie Palama și isihaștii bizantini[8], Sfântul Nicodim Aghioritul și alți autori duhovnicești, până în zilele noastre.

Cititorul nu trebuie să se aștepte, în cursul tâlcuirii, la o expunere sistematică a învățăturilor despre rugăciune, întrucât nici scrierea evagriană nu este defel acel gen de scriere academică denumită prin termenul de „tratat“, ci este o însăilare de sentințe, de o mare diversitate de teme, în jurul unui subiect comun: rugăciunea. De aceea și sunt posibile mai multe tipuri de lectură a tratatului *Despre rugăciune*, diferite ca abordare, dar coerente în sine. Unul este la îndemâna cititorului acestei cărți, reprezentat de tâlcuirea Părintelui Emilianos și aflat, cum am arătat, pe linia tradiției monahale, care a văzut dintotdeauna în Avva Evagrie un autor filocalic esențial și indispensabil[9]. Un altul este cel în cheie filosofică,

---

[8] Să amintim amănuntul, puțin cunoscut, că, în disputa isihastă din secolul al XIV-lea, atât Sfântul Grigorie Palama, cât și Akindin considerau textul din *Despre rugăciune* 117 decisiv pentru susținerea propriei poziții. Ceea ce îi deosebea era interpretarea, una prin prisma experienței rugăciunii și a vederii Luminii necreate, cealaltă prin prisma categoriilor filosofiei aristotelice, mijlocite de teologia scolastică.

[9] Semnalăm existența încă a unui comentariu, de data aceasta mai sistematic, la *Capetele despre rugăciune*, publicat tot în grecește și tradus în română la Editura Sfântul Nectarie: Arhim Evsevios Vittis, *Despre rugăciune. Tâlcuire la Sfântul Nil*, trad. de ierom. Agapie Corbu, Ed. Sfântul Nectarie, Arad, 2009.

reprezentat de exegeza academică amintită, a unor cercetători care, adânciți în cabinete confortabile, analizează critic scrieri ascetice, fiind bucuroși să-l citească pe Evagrie mai mult ca pe un „filosof în pustie“[10], decât ca pe un autor duhovnicesc, datorită mărturisitei lor pasiuni pentru erezie, considerată „stimulatoare“, în dauna „ortodoxiei, care e – pentru ei – restrictivă“[11]. Această școală interpretativă a fost însă demontată punct cu punct, în ultimele decenii, științific și necruțător, în studiile și monografiile mai multor autori erudiți, fie monahi, cel mai cunoscut fiind ieromonahul elvețian Gabriel Bunge[12], fie savanți ortodocși sau eterodocși cu căutări duhovnicești, care au clarificat viziunea pe care Biserica a avut-o, de fapt, întotdeauna asupra lui Evagrie și asupra locului operei sale în tradiția filocalică. Așa că „dumnezeiescul Evagrie“, cum îl numește pe autorul nostru Sfântul Calist Xanthopoulos[13], patriarhul Constantinopolului, își primește astăzi tâlcuirea de care a fost dintotdeauna vrednic și pe care a avut-o, de fapt, în lumea monahală.

Nu trebuie să trecem sub tăcere nici faptul că diversitatea tipurilor de lectură este făcută posibilă de însăși structura

---

[10] Antoine Guillaumont, *Un philosophe au désert. Évagre le Pontique*, Ed. Vrin, Paris, 2009.

[11] Elizabeth Clark, *The Origenist Controversy. The Cultural Construction of an Early Christian Debate*, Princeton, 1992, p. 44.

[12] Fost monah benedictin, convertit în 2010 la Ortodoxie, Părintele Gabriel (n. 1940) este un nume de referinţă în studiile evagriene de azi, fiind binecunoscut și iubit în România atât datorită vizitelor sale aici, cât și mulţumită numeroaselor și ziditoarelor sale cărţi, traduse și publicate de neobositul părinte Ioan I. Ică jr. la Editura Deisis din Sibiu.

[13] Sfinţii Calist și Ignatie Xanthopoulos, *Metodă în 100 de capete*, c. 65, *FR* 8 (*Filocalia*, trad. de pr. prof. dr. D. Stăniloae, vol. 8, Ed. Humanitas, 2009), p. 121.

scriiturii evagriene, care se mișcă cu ușurință în lumea imaginilor și simbolurilor biblice și, deopotrivă, în cea a conceptelor filosofice grecești. Dar orice absolutizare a unuia dintre aceste aspecte fundamentale ale scrierilor evagriene duce inevitabil la deformarea sensului lor! Accentuând aproape exclusiv lectura în cheie filosofică, remarcabili cercetători apuseni, precum H. von Balthasar, I. Hausherr, A. Guillaumont și P. Géhin – ultimii doi fiind și realizatorii unor exemplare ediții critice ale principalelor scrieri evagriene –, sunt de părere că tratatul exprimă, în esența sa, o mistică neoplatonică. Cel mai bun (și mai trist!) exemplu este, poate, identificarea de către Irenée Hausherr, în comentariul său la tratatul *Despre rugăciune*, a unor trăsături pe care el le consideră „clar plotiniene" și pe care nu ezită să le pună în legătură cu texte din Platon, Porfir și Plotin[14]. Viziunea a intrat, din păcate, în circuitul larg și scolastic al manualelor, devenind opinia comună potrivit căreia „Evagrie n-a integrat niciodată teologia trinitară în mistica sa. (…) Oricât de frecventă ar fi în *Capete* expresia «contemplația Sfintei Treimi», nici Tatăl ca Tată, nici Fiul ca Fiu, nici, mai ales, Sfântul Duh nu joacă vreun rol important în suișul minții către Dumnezeu", numele de Sfântă Treime fiind, pentru Evagrie, doar un veșmânt creștin pentru Monadă, vechea denumire filosofică a Divinității, ceea ce face ca „mistica evagriană să rămână mai mult filosofică, decât teologică"[15]. E limpede că ne aflăm aici în alt univers decât în cel în care ne va purta tâlcuirea Părintelui Emilianos, unde citim că trebuie, fără alternativă, „să

[14] Irenée Hausherr, *Les leçons d'un contemplatif. Le Traité de l'Oraison d'Évagre le Pontique*, Ed. Beauchesne, Paris, 1960, p. 93.

[15] *Ibidem*, pp. 98-99.

ne închinăm și să înălțăm rugăciunile și doxologiile noastre *către Tatăl, în Sfântul Duh și prin Fiul cel Unul-Născut*“[16].

Mai importantă însă decât meandrele destinului receptării lui Evagrie în istorie este însăși învățătura sa, ale cărei structură și terminologie sunt un bun definitiv al spiritualității răsăritene. Există, astăzi, un fericit consens în a recunoaște în Avva Evagrie un autor filocalic fundamental, didascalia sa despre viața duhovnicească, terminologia sa ascetică, clasificările și etapizările stabilite de el aflându-se la temelia întregii teologii duhovnicești a Părinților filocalici, fie ei greci, sirieni (Sfântul Isaac Sirul, Iosif Hazzaya ș.a.) sau latini (Sfântul Casian Romanul). De la Evagrie a devenit clasică împărțirea vieții duhovnicești în trei etape: făptuire, contemplație naturală și contemplație *theologică*, a Sfintei Treimi. Prima, făptuirea, e destinată curățirii de patimi prin împlinirea poruncilor și a diferitelor forme de asceză trupească, în care se integrează și psalmodierea, rugăciunile citite sau cântate. La ele se va referi adeseori Părintele Emilianos, explicându-ne însă întotdeauna sensul lor ascendent, rostul lor în dinamica trecerii de la făptuire la contemplație.

Legătura dintre rugăciunea în forma ei cea mai înaltă și vederea Dumnezeului Treimic este atât de strânsă, încât, pentru Evagrie, „rugăciunea este o stare a minţii care survine doar sub înrâurirea luminii Sfintei Treimi“[17], fapt petrecut când omul atinge „starea căutată“[18] a nepătimirii. La „starea căutată“ ajunge prin răbdare și luptă, întrucât „mintea n-ar putea să vadă în

[16] Arhim. Emilianos Simonopetritul, ediția de față, p. 130.
[17] Evagrie, *Skemmata* 27.
[18] Evagrie, *Despre rugăciune* 2.

ea însăși locul lui Dumnezeu (*cf.* Ieș. 24, 10)“[19] dacă nu dobândește mai întâi nepătimirea, dezbrăcându-se de patimi prin virtuți, de gândurile simple prin contemplația duhovnicească, iar de aceasta prin arătarea în ea a luminii dumnezeiești.

Alte elemente ale învățăturii evagriene din *Capetele despre rugăciune* vor fi mai clare cititorului dacă va lua în considerare și câteva amănunte privitoare, de această dată, la contextul de idei al redactării lor. Avva Evagrie și-a scris capodopera *Despre rugăciune* într-o vreme și într-un mediu extrem de interesate de problematica vederii lui Dumnezeu și de modalitățile ei. Monahismul egiptean al sfârșitului secolului al IV-lea trăia, latent și profund, o criză generată de conflictul a două tipuri de înțelegere a acestei probleme vitale pentru orice monah: vederea lui Dumnezeu. Pe de o parte, exista foarte vechea tradiție alexandrină, de sorginte scripturară vechi-testamentară, care, de la Sfântul Clement Alexandrinul, trecând prin Origen, Sfântul Antonie și ucenicii săi, susținea vederea lui Dumnezeu mai presus de orice formă văzută sau concept intelectual, întrucât Divinitatea nu poate fi cuprinsă de nimic creat. Pe de altă parte, exista grupul larg și difuz al celor care, interpretând literal crearea omului „după chipul lui Dumnezeu“ (Fc. 1, 27), susțineau că Dumnezeu poate fi și chiar trebuie văzut în chip trupesc, având, potrivit atâtor mărturii biblice, înfățișare antropomorfă. Avva Evagrie, datorită uceniciei sale la Părinți din descendența Sfântului Antonie și mulțumită formației sale teologice capadociene pe care o avea din lume, se înscria în primul curent, al cărui reprezentant de frunte este socotit astăzi, ca urmare a numeroaselor sale scrieri filocalice. Polemica

[19] Evagrie, *Skemmata* 23.

cu grupul antagonist al „antropomorfiţilor" avea, în primul rând, o miză de natură duhovnicească, pentru că acceptarea interpretării literale a textului din Fc. 1, 27 deschidea ușa acceptării vedeniilor mincinoase și demonice, în care, sub înfățișarea lui Hristos, unii monahi l-au primit pe diavolul și i s-au închinat. Acesta este cadrul istoric și teologic în care au fost scrise *Capetele despre rugăciune*, iar acuza principală care le-a fost adusă astăzi de o anumită parte a lumii academice este aceea de intelectualism filosofic nebiblic, mai apropiat de budism decât de Evanghelie, fără un fond cu adevărat creștin[20]. În realitate, *Capetele despre rugăciune* ale lui Evagrie sunt scrise astfel de pe poziția povățuitorului duhovnicesc, care își îndrumă cititorul către starea în care, când Dumnezeu binevoiește, poate avea loc vederea Lui adevărată, mai presus de simțuri, de forme și de concepte, „întru sfânta și fericita lumină a Sfintei Treimi", contemplație care, pentru Evagrie, este echivalentă cu suprema rugăciune, „în Duh și Adevăr", cu rugăciunea „fără formă" și „mai presus de orice simțire". Fără a fi polemic declarată, scrierea *Despre rugăciune* a lui Evagrie conține numeroase avertismente legate de primejdia rugăciunii săvârșite cu imagini și prin lucrarea imaginației. Dacă, în cel mai bun caz, o astfel de rugăciune rămâne stearpă, în cele mai grave, ea duce la demonizare…

Nu putem încheia această introducere fără a spune un cuvânt despre raportul scrierii și, implicit, al tâlcuirii

[20] După cum credea cunoscutul patrolog catolic Hans Urs von Balthasar: „Metaphisik und Mystik des Evagrius Ponticus", *Zeitschrift für Aszese und Mystik* 14 (1939), p. 38 *sq*. Referitor la aceste acuzaţii, Părintele Gabriel Bunge se întreba cu umor: „Chiar este necesar să respingem astfel de aberaţii?"

Părintelui Emilianos, cu răstimpul concret petrecut în rugăciune și cu multitudinea de trăiri pe care rugătorul le are atunci. Pentru Avva Evagrie, starea de supremă rugăciune, denumită și „cunoaștere binecinstitoare a Preasfintei Treimi“[21], este atinsă în mod punctual atunci când binevoiește Dumnezeu, uneori chiar de mai multe ori în cadrul aceleiași privegheri de noapte din chilie, alteori pentru răstimpuri mai îndelungate. Așadar, scrierea sa vorbește nu atât despre „marile etape ale vieţii spirituale“, cum au fost ele scolastic denumite[22], ci mai ales despre „micii pași ai vieţii duhovnicești“, surprinzând din diferite unghiuri dinamica lăuntrică a sufletului și a puterilor psihosomatice ale omului și transformările pe care ele le cunosc, uneori chiar și în cursul unei singure privegheri de noapte. În acest cadru restrâns temporal, monahul trece prin mai multe stări, până când, eventual, îi este dăruită „starea căutată“, adică a adevăratei rugăciuni și vederi a lui Dumnezeu. „Uneori mintea trece de la un înţeles la alte înţelesuri, uneori de la o contemplaţie la alte contemplaţii și de la o contemplaţie la înţelesuri; alteori trece și de la starea fără formă la înţelesuri și contemplaţii și de la acestea iarăși se întoarce la starea fără formă. Acestea se întâmplă cu ea la vremea rugăciunii“, scrie Evagrie[23]. Urmând ritmurilor interne ale textului, Părintele Emilianos ţese la un loc îndrumări legate de rugăciunile citite sau din cadrul liturgic, cu lămuriri foarte subţiri privind stările înalte, contemplative, ale rugăciunii lui Iisus săvârșite în singurătatea chiliei, când orice manifestare a raţiunii și a imaginaţiei încetează. Chiar dacă disputa antropomorfistă din

---

[21] Evagrie, *Despre rugăciune*, *Prolog*.

[22] I. Hausherr, «Les grands courants de la spiritualité orientale», *Orientalia Christiana Periodica*, vol. 1 (1935), pp. 114-138.

[23] Evagrie, *Skemmata* 22.

sânul monahismului egiptean, de acum 1600 de ani, e istorie, ispita utilizării imaginilor la rugăciune rămâne, și de aceea lecţia de fond a *Capetelor despre rugăciune* este azi aceeași ca atunci când au fost scrise. Anume că lumea gândirii nu e de natură divină, că gândurile noastre, fie ele din Scripturi, rămân mereu de natură creată, iar imaginația, ca facultate cognitivă a omului adamic, nu-l unește pe acesta cu Dumnezeu, ci doar poate pregăti unirea cu El, și de aceea „psalmodia este ceva introductiv“[24].

Când Sfântul Grigorie Palama introducea în argumentaţia sa de apărare a isihaștilor și a vederii Luminii dumnezeiești texte din scrierea Avvei Evagrie *Despre rugăciune*, el nu doar valorifica o mare carte a umanităţii, ci și transmitea felul în care ea fusese înţeleasă și aplicată de-a lungul unui întreg mileniu de generaţii de monahi. Dar iată că tradiţia palamită își plătește datoria faţă de Evagrie prin tâlcuirea Părintelui Emilianos, întrucât, așa cum Sfântul Grigorie Palama l-a folosit pe Evagrie, tot așa și Părintele Emilianos tâlcuiește *Capetele* evagriene *depre rugăciune* folosind teologia palamită și experienţa isihastă a rugăciunii. Astfel, „cărţile mari ale omenirii – după cum scria Constantin Noica – au soarta de a înrâuri cultura și chiar viaţa istorică, nu numai prin adevărurile lor, ci și prin felul cum au fost înțelese și interpretate“[25]. A venit și rândul generaţiei de azi să fie înrâurită, prin tâlcuirea Părintelui Emilianos, de această capodoperă filocalică și să păstreze, cu ajutorul tâlcuirii, aceeași înțelegere a rugăciunii și aceeași practicare a ei ca toţi sfinţii cei din veac.

Ieromonah Agapie Corbu

[24] Arhim. Emilianos Simonopetritul, ediția de față, p. 189.

[25] Porfir, Dexip, Ammonius, *Comentarii la Categoriile lui Aristotel*, traducere, introducere și note de Constantin Noica, Ed. Academiei, București, 1968, p. V.

DESPRE RUGĂCIUNE

TÂLCUIRE LA AVVA EVAGRIE

1

Dacă studiem învățătura despre rugăciune din capetele atribuite de către Sfântul Nicodim Aghioritul[1], în *Filocalie*, Cuviosului Nil Ascetul, vom vedea că ea corespunde în mod satisfăcător cu caracterul și cu învățătura lui, dar, cu toate acestea, se poate constata și o anumită deosebire de nuanță. Cel mai probabil este că aceste capete aparțin Avvei Evagrie Ponticul, o mare personalitate, care a dus o viață foarte ascetică. Învățătura lui, scrisă și orală, și, în general, activitatea lui duhovnicească au jucat un rol important în cultivarea ascetică și mistică a sufletului. Ar fi fost o mare pierdere dacă astăzi nu am mai fi avut scrierile Avvei Evagrie Ponticul.

Înainte de a citi primul cap, să vedem ultima frază a *Prologului*:

---

[1] Paternitatea evagriană a acestei scrieri a fost definitiv stabilită de către savanții patrologi. De aceea, în traducerea românească a *Filocaliei*, Părintele Dumitru Stăniloae a pus-o sub numele adevăratului ei autor, Avva Evagrie Ponticul. (n.tr.)

Roagă-te pentru cel ce bolește ca să se facă bine și, ridicându-și de-acum patul, să umble (cf. Mc. 2, 11), prin harul lui Hristos.

Trebuie să mărturisim că suntem cu toții bolnavi sufletește. Fiecare dintre noi este un bolnav grav, pentru că este lipsit de sănătatea și integritatea puterilor sale duhovnicești, așa încât să stea drept înaintea lui Dumnezeu și să poată vorbi cu El „față către față“ (Ieș. 33, 11), să-I ceară, să primească și să dețină ceea ce a primit.

Roagă-te pentru cel ce bolește ca să se facă bine și, ridicându-și de-acum patul, să umble, prin harul lui Hristos. Imaginea pe care Cuviosul o folosește aici este foarte frumoasă, preluată din cunoscuta pericopă evanghelică a paraliticului (Mc. 2, 3 ș.u.). Am putea și noi să ne facem bine în mod atât de vizibil, încât să ne luăm patul, dar asta nu se întâmplă dacă nu vine Însuși Hristos, Care să ne spună: „De acum încolo ești sănătos, «să nu mai păcătuiești» (In. 5, 14), «ia-ţi patul tău și umblă» (Mc. 2, 11)!“ Este singurul lucru pe care l-am putea cere de la Dumnezeu.

Primirea harului lui Dumnezeu și participarea noastră fiinţială la viaţa lui Dumnezeu se realizează în Dumnezeiasca Liturghie. Fără Dumnezeiasca Liturghie, este cu neputință ca cineva să înțeleagă sau să pună în lucrare rugăciunea sau viața duhovnicească. Dar împroprierea harului, împărtășirea mistică de el și putinţa de a fi părtaș la har se realizează în rugăciune, pentru că rugăciunea este lupta personală pe care o duce omul cu Dumnezeu.

Dumnezeiasca Liturghie, într-un anume fel, Îl „personifică“ pe Dumnezeu și ni-L face prezent, în timp

ce rugăciunea face ca acest Dumnezeu prezent să fie Dumnezeul nostru. Dumnezeiasca Liturghie ne unește în mod nemijlocit cu Dumnezeu, ne face mădulare ale Trupului lui Hristos. Dar, după cum este cu putință ca un mădular al trupului „să nu absoarbă sucurile nutritive", tot așa se poate ca un creștin să nu pună în lucrare demnitatea pe care a primit-o, de a fi mădular al Trupului lui Hristos. Prin rugăciune realizăm familiarizarea noastră personală cu Dumnezeu și creăm condiţiile potrivite, așa încât chipul creștinesc de viețuire pe care l-am primit să fie capabil să ne facă să reușim și vindecarea noastră, și înălţarea noastră, și astfel credinţa noastră zilnică să nu fie zadarnică.

Te-ai împărtășit? L-ai primit pe Hristos. Chiar dacă mintea ţi-a fost altundeva, ai fost mădular al lui Hristos. Dar ce altceva ai realizat, în afară de faptul că ai devenit mădular al lui Hristos? Ca să ai drepturi, în calitate de mădular al lui Hristos, trebuie să le câștigi în stadionul rugăciunii. Rugăciunea este atmosfera noastră de fiecare clipă, iar Dumnezeiasca Liturghie sunt nodurile de pe șiragul[2] vieţii noastre, care ne leagă în multe feluri și de multe ori cu Dumnezeu.

Dacă înțelegem cu adevărat că suntem bolnavi și că trebuie ca Dumnezeu să ne învrednicească să ne ridicăm și noi patul nostru, atunci nu încape nicio îndoială că

---

[2] Cuvintele κόμποι (noduri) și σχοινί (funie) dau prin compunere substantivul grecesc κομποσχοίνι (șirag de metanii), imagine la care recurge Părintele Emilianos, dar care se pierde prin traducere (n.tr.)

lucrul acesta se va petrece. Este singura premisă fundamentală pe care Dumnezeu o pune pentru a asculta rugăciunile noastre: să-L avem pe El ca scop și să credem fără ezitare că lucrul acesta va fi înfăptuit, nu că poate fi înfăptuit. De obicei, noi cerem de la Dumnezeu lucruri despre care credem că se pot împlini, dar Dumnezeu nu ne-a făcut nicio făgăduință în legătură cu ele, pentru că nu ne sunt necesare, și am putea nici să nu le cerem.

De exemplu, am pe cineva bolnav și mă rog ca Dumnezeu să-l facă bine; sau mă rog să trec la examene, să-mi iau, în sfârșit, diploma sau să-mi dea Dumnezeu sănătate sau să mă lumineze dacă trebuie să mă fac monah. Am dreptul – chiar dacă mă îndoiesc – să mă rog, crezând că Dumnezeu poate să facă o minune. Dar poate și să n-o facă, poate să nu mă lumineze niciodată în privința lucrului pe care îl cer, pentru că îl cer rău. Adică nu am motive să-I cer lui Dumnezeu să mă lumineze dacă trebuie să mă fac monah. Sau poate să nu mă vindece de boala pe care o am, ci să-mi dea o lovitură și mai zdravănă, și să ajung mai rău. Dumnezeu are puterea să-mi dea sănătate, dar oare mi-o va da? Este problema putinței sau a neputinței mele. Dacă sunt puternic, cel mai probabil este că n-o să-mi dea sănătate. Dacă sunt slab, poate, ca pogorământ, să mi-o dea.

În situațiile de mai sus există elementul posibilității, adică faptul că Dumnezeu poate să facă un lucru. Dar toate cele care reprezintă premise duhovnicești necesare, cele pentru care Dumnezeu vrea ca noi să ne rugăm, acestea pretind credința noastră mai presus de rațiune (ἀλόγιστη) și neîndoielnică (ἀδιάκριτη). Cred că

Dumnezeu mă va lumina, dar nu ca să mă fac monah[3]. Cred că Dumnezeu îmi va ierta păcatul. Cred că Dumnezeu mă va izbăvi de cutare patimă. Dacă nu cred că El îmi va face toate acestea, și nu că doar poate să mi le facă, atunci nu poate fi vorba să primesc vreun răspuns.

Se poate, desigur, să întâmpinăm o ispită. Dar altceva este ispita, și altceva, patima. În cazul ispitelor, avem niște situații aparte ale purtării de grijă dumnezeiești. De exemplu, cineva are o ispită de natură morală; nu înseamnă că omul acesta nu este sfânt sau că este pătimaș. Dacă credem așa ceva, lucrul acesta vine în contradicție cu harul lui Dumnezeu, este o tăgăduire a credinței noastre în Dumnezeu, pentru că „credincios este Dumnezeu, Care nu va îngădui ca să fiți ispitiți peste puterile voastre“ (1 Cor. 1, 9). În orice caz, chiar dacă întâlnim situații diferite, dependente de personalitatea Sfântului, ele nu contrazic legea generală.

„Toate câte veţi cere cu credinţă în rugăciune“, o să vi le dau, zice Domnul (Mt. 21, 22). Dar am arătat mai înainte în ce sens și pentru care lucruri putem avea siguranţă. Nu pot să zic: „Dumnezeul meu, te rog ca la călugăria mea să vină și fratele meu din Anglia!“ și să cred că va veni, întrucât nu există niciun motiv ca Dumnezeu să Se plece spre această cerere. Ar putea, desigur, să o împlinească, ar putea să-l ia din mijlocul oceanului pe fratele meu și să-l

[3] Părintele Emilianos se referă aici la cazul concret al unei persoane prezente la sinaxă, care aștepta niște „semne“ dumnezeiești pentru a se hotărî să se călugărească. Or, Gheronda subliniază că aceasta trebuie să fie o hotărâre absolut liberă a omului. (n.tr.)

aducă aici. Dar de ce s-o facă? Nu este un lucru necesar. Sau: eu cred că e necesar să mi se vindece stomacul și mă rog pentru aceasta, dar Dumnezeu îmi spune: „Puterea Mea se desăvârșește în slăbiciune" (2 Cor. 12, 9). Prin urmare, cererea noastră trebuie întotdeauna să se refere la o chestiune duhovnicească, pentru că ceea ce are importanță este legătura noastră cu Dumnezeu.

Cu această credință, să vedem acum primul cap:

Dacă ar vrea cineva să pregătească tămâia binemirositoare, atunci va amesteca, în părţi egale, după lege (cf. Ieș. 30, 34), rășină străvezie, casia, onixul și smirna. Iar acestea formează grupul celor patru virtuți. Pentru că, dacă ele sunt depline și egale, mintea nu va fi trădată. [1]

Dacă vrei, zice Avva Evagrie, să prepari tămâie binemirositoare, atunci vei folosi rășină străvezie, casie, onix și smirnă, materii aromatice de preţ, care vor face tămâia desăvârșită. Tot așa, dacă vrei ca rugăciunea ta să se înalţe la cer și să fie o tămâie bineprimită, la fel și înălțarea mâinilor tale înaintea lui Dumnezeu, trebuie să ai substanţele înmiresmate amintite mai sus, care simbolizează cele patru virtuţi. Adică te poţi ruga, dar, dacă vrei ca rugăciunea ta să aibă putere duhovnicească, adică să te unească cu Dumnezeu, să te ridice de pe pământ, așa încât să poţi și tu să-ţi iei patul tău, atunci trebuie să urmărești desăvârșirea, să ai deplinătatea, grupul celor patru virtuți.

Prin cele patru virtuți – care sunt bărbăţia (ἀνδρεία), chibzuinţa (φρόνησις), cuminţenia (σωφροσύνη) și

înțelepciunea (σοφία) sau gnoza (γνῶσις) – avem, în mod evident, un ecou al concepţiilor clasice și filosofice. Ulterior, acestea patru au fost înlocuite cu iubirea evanghelică, prin care se exprimă deplinătatea vieţii duhovnicești și a Legii întregi (*cf.* Rom. 13, 10), ajutată însă de smerita-cugetare și de discernământ, și înălțată prin rugăciune. Adică, în viața duhovnicească, grupul celor patru virtuți a cuprins, la început, iubirea, virtutea de vârf și desăvârșită, rugăciunea, fără de care nu se realizează nimic, smerenia, care ne înalţă și ne sprijină ca să nu se năruie întreaga noastră zidire duhovnicească, și, în cele din urmă, discernământul, fără de care toate sfârșesc în vătămare. Dacă cineva nu are discernământ duhovnicesc, chiar și rugăciune să facă, chiar și iubire și smerenie să aibă, tot rău va ajunge, pentru că discernământul ne arată cum trebuie să fie puse în lucrare fiecare virtute și fiecare înţeles în sufletul nostru.

Dar, pentru că discernământul este o virtute foarte greu de câștigat și nu îi este dată omului potrivit cu însușirile și capacităţile lui, ci este o harismă a lui Dumnezeu – adică nimeni nu poate să spună: „M-am hotărât să am discernământ!“ –, de aceea Biserica noastră a depășit această dificultate așezându-l, în loc de discernământ, pe Stareţul care are discernământ, înaintea judecăţii căruia dă înapoi orice dreptate, adevăr sau părere. Prin urmare, iubirea, rugăciunea, smerenia și discernământul sunt grupul obișnuit al celor patru virtuți.

În textul nostru însă avem prezentat vechiul grup de patru virtuți, întrucât știm foarte bine că Evagrie a fost influenţat de concepţiile filosofice, iar prima virtute este

bărbăţia. Fără bărbăţie, nu putem avea viaţă duhovnicească. De aceea vorbim despre a se îmbărbăta cineva (*cf.* 1 Cor. 16, 13). Împreună cu bărbăția avem și chibzuința, care astăzi are înțelesul de discernământ. Pe de-o parte, bărbăţia este elementul de zi cu zi al vieţii, fără de care nimeni nu poate să înainteze, și corespunde la ceea ce numim noi „răbdare". Pe de altă parte, chibzuinţa este virtutea practică prin care sufletul poate să aleagă ceea ce este corect și, în același timp, să aibă și puterea să îl împlinească. A treia este cuminţenia, ca una care este rezultatul tuturor acelor orientări pe care trebuie să le aibă viaţa de zi cu zi – cuminţenie în trup, dar și în suflet.

Alături de chibzuinţă, de bărbăţie și de cuminţenie, Părinţii din vechime au mai așezat încă o virtute, dar care nu era întotdeauna aceeași. La unii, de exemplu, întâlnim virtutea înţelepciunii sau a cunoștinţei (a gnozei), care era considerată ca premisă a îndumnezeirii și a oricărei realizări duhovnicești. Cunoștinţa are drept corespondenţă credinţa, pentru că gnosticul este, oarecum, ceea ce este pentru noi omul credincios. Gnosticul este cel care are putinţa să Îl cunoască în mod filosofic și experimental pe Dumnezeu. Gnoza a existat în toate sistemele filosofice, chiar și la primii dascăli creștini.

Însă, virtuțile despre care vorbește Avva Evagrie trebuie să fie depline și egale. Adică, dacă vrei să ajungi la rugăciunea despre care vorbim aici, trebuie să nu fii omul mărginit și mulțumit de sine, care-și aranjează viața, ci să fi luat hotărârea ca viaţa ta să fie o deplinătate. Nu să-ţi faci tu trebușoara ta, nu să-ţi aranjezi viaţa, nu să faci compromisuri cu duhovnicul tău sau

cu lupta ta sau cu mănăstirea ta sau cu familia ta, ci să te hotărăști să devii un om desăvârșit. Prin urmare, cele pe care le spunem aici nu îi privesc pe oamenii care se apucă să facă ceva, ci pe cei care se hotărăsc pentru un singur lucru: desăvârșirea lor în Hristos.

Sufletul care s-a curățit prin împlinirea poruncilor pregătește rânduiala minții neclintită, făcând-o primitoare a stării căutate. [2]

Când sufletul, zice Avva Evagrie, se curăţă *prin împlinirea poruncilor*, adică atunci când poruncile lucrează înlăuntrul nostru – dacă Dumnezeu poate să intre în viaţa noastră și să ne dăruiască harurile Sale, virtuţile Sale, dacă inima noastră nu este închisă ermetic, cu totul izolată de Dumnezeu, dacă sufletul nostru răspândește lumină, dacă este udat de ploaia harului lui Dumnezeu și primește virtuţile –, atunci suntem curăţiţi. Aici, Cuviosul se referă la lucrarea harului, singura care poate curăţi sufletul, pentru că virtutea și poruncile nu îl curăţă. Nu poţi reuși să-ţi cureţi sufletul doar prin împlinirea legii lui Dumnezeu.

Să dăm un exemplu. Pentru că urăsc, mă hotărăsc să pun în lucrare virtutea iubirii. Îmi vărs sângele, dar, „chiar dacă mi-aș da trupul ca să fie ars“ (1 Cor. 13, 3) și chiar dacă îmi voi vărsa tot sângele, nu pot să mă curăţ. Se poate ca în viaţa mea de zi cu zi să fiu o jertfă neîncetată. Dar asta nu înseamnă că mă curăț și, cu atât mai puțin, că sunt curățit. Curățirea (κάθαρσις) este o chestiune care ţine de harul lui Dumnezeu. Se poate ca în fiecare zi să fiu o jertfă, dar, când apare un prilej, se poate

CUPRINS